

İSTANBUL MİMARİSİNDE DİKKAT ÇEKEN BİR GRUP ÇEŞME ÖRNEĞİ: MADENİ ÇEŞMELER

A Group of Fountain Example Attracting Attention in Istanbul Architecture: Mineral Fountains

Hamza GÜNDÖĞDU¹

Deniz DEMİR²

Özet

İslam dininin suya verdiği öneme dayanarak devlet ileri gelenleri, toplumda önemli görevlerde bulunanlar, tanınmış varlıklı kimseler tarafından hayır ve ihtiyacın gereği olarak yaptırılmış çeşmeler; tarih boyunca devletin hâkimiyet alanındaki farklı bölge ve yerleşimlerinde, hatta kırsal kesimlerde ikamet edenler için de inşa ettirilmişlerdir. İstanbul'un fethinden sonra çeşitli semt, mahalle, meydan ve sokaklarda farklı büyüklükte, üslupta, farklı şekillerde, farklı süsleme programları ve malzeme özellikleriyle dikkat çeken birçok çeşme bulunmaktadır. XVII. yüzyılın sonuna kadar İstanbul'un farklı alanlarında klasik üslupta inşa edilen geleneksel çeşme mimarisine, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren malzeme, şekil ve üslup bakımından önemli katkılar olmuştur. Osmanlı mimari anlayışının geçirdiği değişim sürecinde, birçok değişik çeşme örnekleri ile karşılaşmaktayız. Kesme, moloz, yonutaşı, mermer ve tuğla malzemelerle yapılmış geleneksel tarzdaki çeşme mimarisine, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyıl boyunca yeni çeşme örnekleri katılmıştır. Söz konusu dönemde, giderek artan İstanbul halkının ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla önemli ve kaliteli su kaynakları yeniden değerlendirilmiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) öncülüğünde yaptırılmaya başlanan ve Cumhuriyet döneminde de devam ettirilen yeni bir çeşme grubu, madeni çeşmelerdir. Halkın içme suyu ihtiyacının karşılanması yanında; malzeme farklılığı, hacimlerinin küçüklüğü bakımından hemen her yerde uygulanabilen bu örnekler, standart ölçülere sahip ve bulundukları bölgelerde adeta birer süs unsuru gibi konumlandırılmış olmalarıyla da dikkat çekerler. Makalemizde Boğaz'ın kuzeydeki son noktaları olan Yuşa Tepesi'nden Sarıyer'e, Ortaköy'den Beykoz'a, Beşiktaş'tan Üsküdar'a, Eminönü'nden Eyüpsultan'a, hatta

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, hgundogdu@sakarya.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-6847-4294.

² Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Temel Sanat Bilimleri Bölümü, deniz.demir@hbv.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-2359-3932.

Büyükkada'ya kadar Boğaz'ın iki yakası ile eski yerleşim yerlerindeki madeni çeşmelere değinilecektir. Bunların bazılarının kıyıda, deniz seviyesinde yer almalarına karşılık Beşiktaş, Beyoğlu, Üsküdar, hatta Topkapı Sarayı'nın yamaçlarında konumlandırılmış olmaları, su dağıtımının gerekliliği açısından önemlidir. Bir bakıma madeni çeşmelerin farklı su kaynaklarından beslenmiş olmaları da dikkat çekicidir. Kısacası Boğaz'ın iki yakasındaki mahalle, semt ve meydanlar ile Büyükkada'da yer alan madeni çeşmeler, çalışmamız kapsamında ele alınmıştır. Bunların bazılarının deniz seviyesinde olmalarının yanında, bazen yüksek kesimlerde yer almaları da farklı su kaynaklarından beslenmiş olduklarına işaretler. **Anahtar kelimeler:** Madeni çeşme, Hamidiye suları, Beykoz, Erenköy, Yıldız, Eyüp.

Abstract

Fountains, which were built by state dignitaries, those who have important duties in society, and well-known wealthy people, based on the importance Islam gives to water, as a requirement of charity and need; Throughout history, they were built in different regions and settlements under the domination of the state, even for those residing in rural areas. Following the conquest of Istanbul, many fountains decorated with different sizes, styles and structures, different shapes, different decoration programs, and material properties were built in various districts, neighborhoods, squares and streets. Since the early of the XVIII. Century, the important contributions have been made to the fountain architecture, which was built in the classical style until the end of the XVII. Century in different areas of Istanbul, in terms of material, shape and style. In the change process of the understanding of the Ottoman architectural, many different examples of fountains within meet us. At the end of the XIX. Century and the XX. Century, new fountain examples were joined the traditional style fountains made of cut, rubble, face stone, marble and brick materials. During the said period, important and high quality water resources were re-evaluated in order to respond to ever-increasing population of Istanbul. A new group of fountains, which were started to be built especially under the leadership of Sultan II. Abdulhamid (1876-1909) and continued in the Republican period, are the mineral fountains. In addition to meeting the drinking water needs of the people; these fountains, which can be applied almost everywhere in terms of material differences and small volumes, are also noteworthy as they have standard dimensions and are positioned almost like an ornamental element in the regions where they are located. In our notification, the old settlements on both sides of the Bosphorus, from Yuşa Hill to Sarıyer, from Ortakoy to Beykoz, from Besiktas to Uskudar, from Eminönü to Eyupsultan an deven to Büyükkada, which are the northern end points of the Bosphorus. The mineral fountains in the places will be mentioned. Although some of them are located on the coast at sea level, the fact that they are located on the slopes of

Besiktas, Beyoglu, Uskudar an deven Topkapı Palace is important fort he regularity of water distribution. In a way, it is also remarkable that the mineral fountains were fed from different water sources. In short, the neighborhoods, district and squares on both sides of the Bosphorus and the mineral fountains on Buyukada are discussed within the scope of our study. The fact that some of them are at sea level and sometimes at higher elevations indicates that they were fed from different water sources.

Keywords: Mineral fountain, Hamidiye waters, Beykoz, Erenköy, Yıldız, Eyup.

Giriş

Canlılar için hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri de sudur. Bundan yararlanabilmek için insanoğlunun suyun yeryüzüne çıktığı kaynaktan, kullanım alanına getirilebilmesi amacıyla türlü zahmetlere katlandıkları da bilinmektedir. Görsel ve işlevsel olarak yaptırılan su mimari unsurları, insanlığın her döneminde ciddi bir uğraş alanı olmuştur.

Kaynaktan çıkan sular kullanım alanına getirilinceye kadar, insan eliyle yapılmış su yolu, su kemeri, kanal, bent, çökertme havuzu, köprü, sarnıç, maksem, maslak, su terazisi gibi görsel mimari unsurlara ihtiyaç duyulmuştur. Maksem, maslak, savak ve depolarda biriktirilen sular, lüle usulü ile nüfus yoğunluğuna göre, su terazileri vasıtasıyla insanlığın ihtiyaç duyduğu bölgelere sevk edilmiştir. Kuşkusuz bu hizmetin yerine getirilmesinde sırf ihtiyaç ve görsellik değil, tüm semavi dinlerde olduğu gibi Kur'an'da yer alan âyetler ile Hz. Muhammed'e ait hadisler de inanç açısından çok önemlidir³.

Kaynağından getirilen suların dağıtımında, yine çeşitli mimari unsurlara başvurulmuştur. Bunların başında; çeşme, sebil, selsebil gibi görünüşte küçük, ancak görsellik bakımından çok zarif, çeşitli mimari elemanlar gelir. Anadolu'da mahalle, meydan, cadde, sokak ve diğer yapılar (cami, medrese, mektep, kervansaray, han, hamam, kale vb.) yanında, ya da bünyelerinde yer alan çeşmeler; İstanbul'un büyük külliyelerinin de vazgeçilmez unsurları olmuştur. Cami yakınlarında abdest almak amacıyla yaptırılmış sıra veya sandık şeklindeki musluklardan oluşan çeşme ve şadırvanlar ise daha kalabalık insan gruplarına hizmet verebilmek amacıyla inşa edilmiş mimari öğelerdir.

Çeşmeler, genellikle tek başına veya bir mimari eser, ya da külliye bünyesinde

³ Kur'an ve hadislerdeki suyla ilgili hususlar için bkz: Fatih Özkafa, "Türk Su Mimarisi Kitabelerinde Hat Estetiği", *İSTEM*, Yıl 8, Sayı 15, Konya 2010 (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını), s. 193-219. Bu ayetlerin yer aldığı sure ve anlamları şöyledir: "Aynen fiha tusemma selsebila" (Bu orada bir pınardır ki ona selsebil denir. İnsan, 18), "Ve sekahüm Rabbühüm şeraben tahura" (Rableri onlara tertemiz bir içecek sunar. İnsan, 21), "Aynen yeşrabü biha'l-mukarrabün" (O Allah'a yakın olanların içecekleri bir pınardır. Muttafin, 28), "Ve enzelna mine's-semâi maen tahura" (Gökten temiz bir su indirdik, Furkan, 48). "Ve cealna mine'l-mâi külle şey'in hayy" (Canlı olan her şeyi sudan yaratık. Enbiya, 30), "Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy" ifadeleri de aynı anlamda çeşme, şadırvan, sebil ve selsebillerde karşımıza çıkan ayetlerdir. Ayrıca Kuran'da benzer ifadeler de yer almaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in su ile ilgili konularda bir kısım hadisleri de vardır; Bkz. Süha Yıldız, *İstanbul'da Suyun Seriveni*, İSKİ Yayınları, 2003, s. 17.

yaptırılmış estetik yapılardır. Bunları da meydan çeşmeleri, duvar çeşmeleri, mahalle çeşmeleri, namazgâh çeşmeleri, oda çeşmeleri, sebil veya selsebil olarak tasnif etmek mümkündür. Malzeme itibarıyla; taş, tuğla ve mermerden yapılmış olanlarının dışında, bazı ormanlık alanlarda kaynaktan çıkan suların, ağaç gövdelerinden akıtılmak suretiyle insanlık yararına sunulduğu örneklerle de rastlanır.

Öte yandan XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında İstanbul'da ortaya çıkan ve hatta Cumhuriyet döneminde de sevilerek uygulanan bir başka çeşme türü de madeni çeşmelerdir.

İstanbul'da nüfusun daha yoğun yaşandığı ilçe ve semtlerde; fazla yer kaplamayan, küçük hacimli, estetik açıdan adeta bir süs eşyasını andıran madeni çeşmeler daha çok kaynaklardan gelen kaliteli suların, halkın yararına sunulduğu dağıtım yerlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada; boğazın iki yakasındaki ilçe ve semtler ile adalarda, tespit edebildiğimiz madeni çeşme örneklerine değinilecektir. Ancak öncelikle, bu çeşmelerin kaynağı ve ortaya çıkış nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Klasik dönem Osmanlı çeşmelerini takiben, XVIII. yüzyıl başlarından XX. yüzyılın ilk yarısına kadar etki altında kalınan tüm Batılı mimari üslupları, en güzel şekilde yansıtan yapı grubu, çeşmelerdir. Bu klasik çeşme tanımlamasının dışında, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde; eklektik, art-nouveau ve neoklasik üslupta yaptırılmış çeşmelerin yanında, madeni çeşmeler üzerinde de kısaca durmak gerekmektedir.

Fethi takiben Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında, İstanbul'da artan nüfusa paralel olarak özellikle de Avrupa yakasına su temini konusunda ilk çalışmalar başlatılmıştır. Çevredeki su kaynakları ve su yollarındaki kültür varlıkları onarılarak ırmak ve derelerden toplanan sular, künk borularla İstanbul halkının istifadesine sunulmuştur (A. Ölçer 1983: 13; N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 20; 1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu 1996: 24; K. Çeçen-C. Kolay 1997: 27; K. Çeçen 1997: 17; A. Ölçer 1983: 23; S. Yıldız 2003: 39; D. Uğuryol, 2020: 425; Ş. Sönmezer-S. Şahin, 2014: 600). Fatih zamanında Halkalı, Beylik ve Turunçluk adıyla bilinen su yolları vasıtasıyla İstanbul'un Avrupa yakasındaki birimlere; savak, depo, çeşme ve şadırvanlara dağıtılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde özellikle Mimar Sinan'ın büyük emek ve gayretleriyle su yolları, kemerler, bentler, katmalar yaptırılarak şehrin su ihtiyacının karşılanması hususunda önemli hizmetler verilmiştir (1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu 1996: 15; K. Çeçen-C. Kolay 1997: 27; V. Eroğlu 2000: 30; K. Çeçen 2002: 476; K. Çeçen, 1991, 5-11; K. Çeçen 1988: 444 vd.; A. Tabakoğlu 2015: 82). Öyle ki bu su yolları ve çeşmelere harcanan paraların, neredeyse iki adet Süleymaniye Külliyesi'nin yapımına sarfedilen paraya eşde-

ğ er olduğu, belgelerden de anlaşılmaktadır⁴. Kanuni Sultan Süleyman zamanında özellikle Belgrad ormanlarından getirilen ve Kırkçeşme adıyla bilinen sular, 1563 yılında tamamlanarak İstanbul halkının istifadesine sunulmuştur (V. Eroğlu 2000: 31; N. Karapilehvarian-N. Urfalıoğlu-N. Yazıcıoğlu 2000: 19; 1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu 1996: 15).

Boğazın iki ucundaki Anadolu ve Rumeli Fenerlerinden geriye doğru; Beykoz-Sarıyer, Üsküdar-Beşiktaş, Sarayburnu-Beyoğlu yerleşimlerinde pek çok çeşme ve su tesisatı yaptırılarak her iki taraftaki kaynak ve barajlar değerlendirilmiştir (S. Yıldız 2003: 56-57; 1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu 1996: 15).

XVII-XIX. yüzyıllar arasında da İstanbul'un nüfusça kalabalıklaşan semtlerine, çeşitli baraj ve kaynaklardan getirilen suların halkın istifadesine sunulduğu bilinmektedir⁵.

XIX. yüzyılın sonlarında, II. Abdülhamid'in (1876-1909) uzun süren saltanatı boyunca, artan nüfusa paralel olarak yeni su yolları ve çeşme yapımları devam etmiştir. Bu amaçla II. Abdülhamid tarafından, Belçika'nın Liether şehrinde yaptırılan birçok madeni çeşme ile İstanbulluların ihtiyacını karşılamak için faaliyete geçilmiştir (K. Erkan 2008: 32; A. Demirhan Erdemir, 2013: 6). 1900 yılında başlayan yeni su tesislerinin yapımı, 1902 yılında tamamlanarak ihtiyaç duyulan yerlere temiz ve leziz Hamidiye Suları akıtılmıştır. 133 çeşmeden akıtılan Hamidiye suları, Yıldız Sarayı ile Boğazın batı yakasındaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır (S. Yıldız 2003: 62; D. Uğuryol, 2020: 428-430; K. Erkan, 2008: 32; F. Karakuş, 2019: 24; Doktor Besim, 2000: 100).

Öte yandan başta Üsküdar ve Beykoz olmak üzere, Boğaz'ın doğu yakasındaki Kadıköy, Maltepe, Kartal, Pendik, Adalar ve çevrelerine de yeni yaptırılan tesisler vasıtasıyla sular temin edilmiştir (S. Yıldız 2003: 62; D. Hut 2011: 643-656; Nazım Bey [S.N. Nirven] 2000: 182). Bunların en önemlilerinden biri de Kayışdağı sularıdır (M. Borat 1988: 63).

İstanbul'da Sular İdaresinin Faaliyetleri

İstanbul'un fethiyle (1453) birlikte, şehrin her iki yakasında da su sıkıntısının olduğu bilinmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi su temini konusunda, daha Fatih Sultan Mehmed zamanında Vakıf Suları geleneği başlatılmıştır (M. Borat 1988: 63; K. Çeçen 2002: 476 vd.).

Uzun bir süre yöneticilerin ve hayırseverlerin Vakıflar yoluyla kurduğu su tesisleri, 1837 yılına kadar münferit şekilde devam etmiştir. Ancak söz konusu

⁴ Mimar Sinan; Kırkçeşme sularının isalesi için 35 su kemeri, 410 çeşme, 19 kuyu, 15 maslak olmak üzere çok sayıda su tesisi yapmış ve bunlara toplam 51 milyon akçe harcamıştır. Bkz. Süha Yıldız, *İstanbul'da Suyun Serüveni*, İSKİ Yayınları, 2003, s. 50-51.

⁵ Özellikle Belgrad Ormanlarından, Sarıyer, Emirgan, Rumelihisarı, Arnavutköy ve Yıldız yörelerine aktarılan sular, XVIII. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Sultan III. Ahmed, I. Mahmud, I. Abdülhamid, II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde, İstanbul'un su ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmıştır (*İstanbul'da Suyun Serüveni*, s. 58-59; Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, s. 66 vd.; '96 İSKİ, s. 15).

tarihte Su Nezareti, Evkaf-ı Hümayun’a bağlanmıştır (M. Borat 1988: 63; Nazım Bey 2000: 189 vd.). 1877 yılında Belediyeler kanunu çıktığında da Evkaf-ı Hümayun Nezareti, Şehremaneti (Belediye)’ye geçmiştir. Vakıf sularının adı da “Vakıf Sular Müdürlüğü”ne dönüştürülmüştür (M. Borat 1988: 64; 1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu 1996: 16).

Vakıf suları dışındaki su sistemleri, 1868’de Fransız şirketi tarafından yürütülen Dersaadet Su Şirketi’nce idare edilmiş, 1 Ocak 1933’te de yeni kurulan İstanbul Sular İdaresi (İSİ)’ne bağlanmıştır (1996 İSKİ Çevre Faaliyet Raporu 1996: 17). 1981 yılına kadar bu isimle devam eden İstanbul suları, aynı yıl içinde çıkarılan 2568 sayılı yasa ile Valiliğe, 1984 yılında da Büyükşehir Belediyesi’ne bağlanarak İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) adını almıştır (M. Borat 1988: 67-68; D. Hut 2011: 647 vd.).

Fethi takiben İstanbul’daki Vakıf Suları; Halkalı, Kırkçeşme, Taksim, Atık Valide Sultan, Hamidiye ve Kayışdağı suları olarak bulundukları yer ve semtlere göre adlandırılıyorlardı (S. Yıldız 2003: 67; D. Hut 2011: 647; D. Uğuryol 2020: 428-430).

Vakıf kayıtlarına göre, fetihten (1453) II. Abdülhamid (1876-1909) döneminin sonuna kadar, İstanbul’daki çeşme ve sebil sayıları 1553 dolaylarında imiş. Buna, II. Abdülhamid döneminde yaptırılan 126 adet Hamidiye çeşmesini de ilave ettiğimizde, ortaya 1679 su ünitesi çıkar⁶. Ancak bunların bir kısmı zamanla cadde, sokak, meydan düzenlemeleri sırasında belediye ve diğer kamu görevlileri ya da kültür tanımaz rantçılar tarafından ortadan kaldırılmışlardır (D. Uğuryol 2020: 436-437).

Zaman zaman dönem ve üslup özelliklerine göre pek çok çeşme, sebil, maksem, kemer, sarnıç gibi su tesisleri, çeşitli yönleriyle tanıtılmış iseler de madeni çeşmelere pek değinilmemiştir.

İstanbul’un Çeşitli Semtlerindeki Madeni Çeşmeler

Tarihçe kısmında özetlenen klasik dönem Osmanlı çeşmeleri ile batılılaşma (barok, rokoko, ampir, eklektik) dönemi içerisinde yaptırılan pek çok su yapısı, İstanbul’un çeşitli semtlerinde cadde, sokak ve meydanlarda, yaptırıldıkları zamanın ruhunu temsil etmeyi sürdürmektedirler. Ancak bunların arasında dikkat çeken bir grup çeşmeye, yayınlarda pek yer verilmemiştir (K. Erkan 2008: 32; N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 196, 209; D. Uğuryol 2020: 443, 445, 449). Elbette bu kadar malzeme bolluğu içerisinde her birinin ayrı ayrı tanıtılmasına belki de gerek görülmemiş olabilir...

Bu çalışmamızda taştan, tuğladan, mermerden yaptırılmış klasik çeşme örneklerinden başka, malzemesi dökme demirden yapılmış madeni çeşmelere de

⁶ Bu çeşmelerden sadece biri, N.K. Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu’nun birlikte hazırladıkları yukarıda künyesi verilen *Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler* (İstanbul 2000 KB, Yem Yayınları) s. 209’da çizim ve fotoğraf olarak tanıtılmıştır.

değirmek istedik. Çoğu önemli mimarlık eseri sayılan, farklı boyut ve tipolojik karakterdeki mimarlık ürünü anlayışı temsil eden ve İstanbul'un Türk tarihi çerçevesi içinde yaptırılmış olan çeşmelere nazaran madeni çeşmeler daha çok, XIX. ve XX. yüzyıla özgü örneklerdir. Hacimlerinin küçüklüğü, kolay ulaşılabilirlikleri bakımından günlük hayatın bir parçası gibi algılanabilen bu tür çeşmeler, tek tipte inşa edilmiş olmalarıyla dikkat çekerler.

Boğaz'ın Karadeniz'e açılan iki kıyısında Sarıyer ve Beykoz'dan başlayarak Ortaköy, Çengelköy, Beşiktaş, Yıldız, Erenköy, Üsküdar, Beyoğlu, Kozyatağı, Çamlıca, Büyükaada, Eyüp ve Eminönü gibi semtlerde, bu türden yirmi iki dolayında çeşme tespit edebildik.

Bu çeşmelerin önemli bir kısmı II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olmakla birlikte, bir kısmı da 1926 yılında imal edilmişlerdir (A. Tabakoğlu 2015: 83). Zamanla XX. yüzyılın başına kadar bu madeni çeşmelere aynı standartlarda başka ilaveler de yapılmıştır. Madeni çeşmelerin en, boy, yükseklik, hazne, sütunceler, külah ve yan yüzeyleri tamamen standart ölçülerdedir. Sadece külahın dört yönündeki tarih, yazı ve tuğralar ile özel üretimlerin adlarında (reklama yönelik), küçük değişiklikler vardır. Haznelerin dört yüzünde, çoğu benzer bitki ve süs motifleri arasında küçük farklılıklar da görülmektedir.

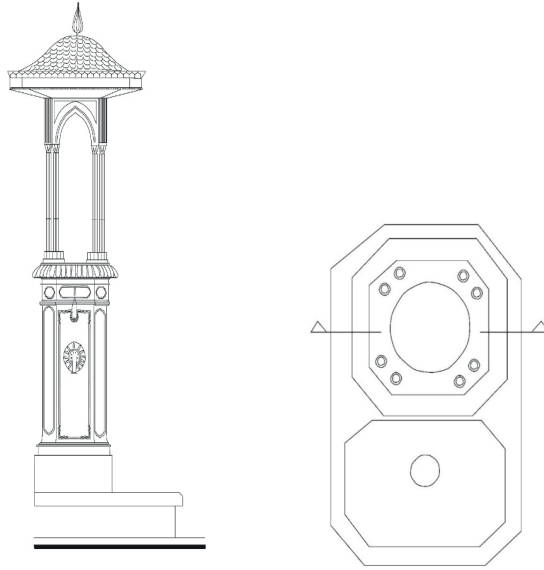
Madeni çeşmelerin çoğu, XIX. yüzyıl sonunda yaygınlaşan özellikle Yıldız Sarayı ve çevresi ile karşı yakada Üsküdar çevresinde bulunan Vakıf sularının II. Abdülhamid'in gayretleriyle halka sunulduğu cadde, sokak ve meydanlarda birer süs unsuru mahiyetindeki hayır eserleridir. Bu çeşmeler Trakya yakasında Hamidiye Menba Suları, Üsküdar yakasında da Kayışdağı Menba Suları diye anılmaktadır. II. Abdülhamid tarafından öncelikle Cendere'de ortaya çıkan kaliteli suların, Saray'a ve halka dağıtımını (D. Uğuryol 2020: 431; G. Tanyeli 2010: 86; Ş. Sönmezer-S. Şahin 2018: 601; A. Demirhan Erdemir 2013: 10) esas alan bir anlayışa göre farklı bölgelerdeki 114 çeşme ile birlikte inşa ettirilmiştir. Bunlardan tespit edilen ve dökme demirden hizmete alınmış çeşmeler, Belçika'da Lieter şehrinde yaptırılarak İstanbul'da belirli yerlere yerleştirilmiştir (K. Erkan 2008: 32). Bunların, sıcak yörelerden gelip-geçen halka, su ve içecek ikram edilen sebillerden farkı, tatlı su kaynağına bağlı ve standart ölçülere sahip olmalarıdır.

Bu itibarla madeni çeşmelerin tamamı; kaide, su haznesi ve musluk kısımları ile üzerinde dört köşede ikişerden sekiz madeni sütunce ile desteklenen üst bölümden oluşmaktadır. Minber köşklerini hatırlatan üst kısım; içten düz tavanlı, dıştan da sekizgen kasnaklı kubbeyi andıran, ortası sivri alemle sonlanan tepelikten ibarettir. Köşeleri pahlanarak sekizgen form kazandırılmış kaide kısmının, 70x70 cm.'lik kare bir alana oturtulduğu dikkat çekmektedir (Çiz. 1-2). Kaide üzerine de 65 cm. yüksekliğe sahip su hazneleri yerleştirilmiştir. Haznelerin dört yanının, kabartma bitkisel motifler ile süslenerek çekici hale getirildiği dikkat çeker. Haznenin üstünde, dört köşede ikişerden sekiz madeni sütunce ile desteklenen ve küçük bir minber köşkünü andıran, dört yöne sivri kemerlerle açılarak

estetik kazandırılmış, 58-59 cm. yüksekliğindeki bölüm bulunmaktadır. Haznenin üst ortasında, sekiz madeni sütunce arasında, kenarlardan ortaya doğru hafifçe ovalleşen, kuşların da yararlanabileceği 7 cm. derinlikte birer çukur alan (suluk) yer almaktadır.

Haznenin dört köşesinde ikişer sütunce ile dört yöne bakan köşk kısmında; madeni sütuncelerin kaide ve başlıkları ile bunları üstten kavrayan derin sivri kemerler, klasik Türk mimarisinden esinlenmiş özellikleriyle dikkat çekerler. Ayrıca örtüyü andıran kapak kısmı da bu mimariyi tamamlayan mini unsurlardır. Çatının oturtulduğu köşeleri pahlı dört yan yüzeyde; bu çeşmelerin tarihleri, padişah tuğraları, besmele gibi unsurlar yer almakla birlikte, İSKİ'nin kuruluş tarihinden (1984) itibaren yapılmış olanlarda İSKİ ibaresi ile diğer bağışçıların (Türkiye Gazetesi, Vakıf suları vb.) isim ve amblemlerine yer verilmiştir. Madeni yüzeylerdeki yatay ve dikey boşluklarda da kabartma bitki motifleri, süs unsuru olarak kullanılmıştır.

Haznelerin dört yan yüzeyinde, bazen tek, bazen iki, bazen de dört olmak üzere musluklara yer verilmiştir. Ayrıca kaidelerin altında ve dört yanında, muslukların altına rastlayan kısımlarda, mermer ya da madenden yapılmış küçük havuzlar bulunmaktadır.

Çiz. 1-2: Çeşmenin genel görünümü ve planı.

1. Yıldız Hamidiye Camii Önündeki Madeni Çeşme

II. Abdülhamid'in (1876-1909) saltanatı sırasında, H.1303/1885 yılında yaptırılmış olan caminin önünde yer alan çeşmedir. Aynı yerde, 1890 yılında yaptırılmış bir de saat kulesi bulunmaktadır (T. Öz 1965: 29; S. Batur 1994: 514-515; O. Aslanapa 1986: 464; D. Uğuryol 2020: 443, Şekil 30).

Ön cephede, beyaz mermerden yapılmış (son restorasyonda) kaide ve havuzun üstünde dökme demirden, köşeleri pahlı, sekizgen hazneye sahip çeşme, yeşil renge boyanmıştır (Foto. 1). Haznenin camiye bakan yönündeki tek musluk üzerinde, yerinden sökülmüş ikinci musluk olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde çeşmenin suyu akar vaziyettedir.

Haznenin dört köşesinde ikişerden sekiz madeni sütuncenin kaidelerinde geometrik, başlıklarda mukarnas geçişlere yer verilmiş, bunların üzerleri de sarı madeni kaplamalarla zenginleştirilmiştir. Üstte, dört yöne açılan sivri kemer boşluklarında bitkisel, pah aralarında da geometrik madeni kabartmalar yer almaktadır (Foto. 2).

Kemerler üzerine oturtulmuş köşk kısmında, dört yana bakan yatay yüzeylerden musluğun olduğu yönde II. Abdülhamid’e ait “tuğra” (Foto. 3) , diğerinde “H.1293/1876” tarihi (Foto. 4), musluğun karşısında “H.1258/1842” (Foto. 5), dördüncü yüzde de “H.1318/1900” yılına (Foto. 6) işarete bulunulmuştur. Bu tarihlerden; 1842 II. Abdülhamid’in doğum yılı, 1876 tahta çıkışı, 1900 yılı da çeşmenin buraya konulduğu tarihi belirtmekte, tuğra ise bizzat II. Abdülhamid’e aittir.

Basık bir kubbeyi hatırlatan üst örtünün, tavan ortasından aşağı doğru ters soğan biçiminde sarı madenden bir sarkıt, ortadaki 7 cm. derinlikteki suluğun merkezine odaklanmış süs unsurudur. Tavanın dışa bakan yüzeyleri yamuk şekilli çerçevelerle sınırlandırılmıştır (Foto. 2).

Taban, gövde, üst ve çatı kısımları ile yukarda verilen standart ölçülere sahip çeşmenin, Hamidiye sularından beslendiği anlaşılmaktadır (N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 209).

Foto. 1: Yıldız Hamidiye Camii

Foto. 2: Süsleme detayları.

Önündeki madeni çeşme:

Foto. 3: Tuğra.

Foto. 4: H.1258.

Foto. 5: H.1293.

Foto. 6: H.1318.

2. Galatasaray Lisesi Avlusundaki Madeni Çeşme

Tarihi yapılardan biri olan Galatasaray Lisesi'nin avlusundaki bu çeşme, beyaz mermer kaide üzerinde haznesi, tek cephede yer alan musluğu, önündeki beyaz mermer havuzu ile dikkati çeker (N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 209; D. Uğuryol 2020: 446). Çeşmenin suyu, günümüzde akmamaktadır (Foto. 7).

Yeşil boyalı, dökme demirden imal edilmiş olan çeşmenin, hazne ve köşk kısmı bakımından Yıldız Camii önündeki çeşmeden farkı yoktur. Sadece burada Yıldız örneğinde görülen bitkisel, geometrik, sütunce kaidesi, başlıkları ve kemerlerdeki sarıya boyalı madeni parlaklık yerine, orijinal duruma uygun süslemeler yer almaktadır. Ayrıca üstte, dilimli, soğan biçimli zarif bir tepelik ve tavandaki madeni sarkıt, sağlam şekilde yerinde durmaktadır (Foto.8).

Çatının yan yüzeylerindeki levhalar üzerinde musluk yönünde II. Abdülhamid'e ait "tuğra" (Foto. 9), karşısında doğum yılı "H.1258/1842" (Foto. 10), solda tahta çıkış tarihi "H.1293/1876" (Foto. 11), sağda da çeşmenin yapım yılı "H.1318/1900" (Foto. 12) verilmiştir.

Standart ölçüler, Yıldız'daki örnekle aynıdır. Bu çeşmenin Taksim sularından beslendiği anlaşılmaktadır (K. Çeçen 1994: 545).

Foto. 7: Galatasaray Lisesi avlusundaki

Foto. 8: Süsleme detayları.

Madeni çeşme.

Foto. 9: Tuğra.

Foto. 10: H.1258.

Foto. 11: H.1293.

Foto. 12: H.1318.

3. Ortaköy Camii Yanındaki Madeni Çeşme

Ortaköy’de, 1854 yılında yaptırılan Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii’nin batısında, deniz kenarında, meydan ortasında yaptırılmış, suyu akar durumdaki çeşmedir (Foto. 13), (T. Öz 1965: 51; S. Eyice 1991: 11-20; H. Ayvansaraylı 1987: 19; A. Batur 1994: 143-144; D. Uğuryol 2020: 445, Şekil 17).

Yıldız Hamidiye Camii önündeki ve Galatasaray Lisesi avlusundaki II. Abdülhamid zamanında yaptırılan madeni çeşmelerin özellikleri, burada da tekrarlanmıştır. Bunun da standart ölçülerdeki hazne, üst kat ve örtüsü itibarıyla yukarıda tanıtılan iki çeşmeden farkı yoktur. Dökme demirden yapılmış bu çeşme de yeşil renge boyanmış olup haznenin pahlı dört köşesine, sarı madeni birer kaplama yapılmıştır. TTK Vakfı tarafından H.1392/1973’te onartılmış olduğu anlaşılan çeşmenin altına yerleştirilmiş beyaz mermer kaidenin dört bir yanı, dairesel delikli madeni çerçeve içine alınarak kıyıda olması itibarıyla suyun denize deşarjı sağlanmıştır (K. Çeçen 1994: 545).

Köşk kısmının dört bir yanında; musluk yönünde, Sultan II. Abdülhamid’e ait “tuğra” (Foto. 15), karşısında “H.1218/1803” (Foto. 16), sağda “H.1258/1842” (Foto. 17), solda “H.1292/1876” (Foto. 18) tarihlerine yer verilmiştir. 1842, II. Abdülhamid’in doğum yılı, 1876 tahta çıkış yılına işaret etmekle birlikte, “H.1218/1803” yılının ise neye işaret ettiği pek anlaşılamamıştır. Belki de bu tarih, çeşmenin onarımı sırasında yanlışlıkla yazılmış olup “H.1318/1900” yılına, yani çeşmenin yapım yılına işaret etmektedir. Bu çeşmenin tavan ortasındaki sarkıtı, yerinde durmaktadır (Foto. 14).

Foto. 13: Ortaköy Camii yanındaki

Foto. 14: Çeşmenin süsleme detayları.

Madeni çeşme.

Foto. 15: Tuğra.

Foto. 16: H.1258.

Foto. 17: H.1293.

Foto. 18: H.1218.

4. Beyoğlu Firuz Ağa Camii Yanındaki Madeni Çeşme

İlkin H. 896/1491 yılında yaptırılan Beyoğlu Firuz Ağa Camii'nin kible yönünde yer alan bu çeşme de yukarıda işaret ettiğimiz üç çeşmenin benzeridir (İ. A. Yüksel 1994: 321; H. Ayvansarayı: 69; T. Öz 1965: 24; D. Uğuryol 2020: 442). Yeşile boyanmış olan çeşme; kaide, hazne, üst kat ve örtü bakımından, diğerleri ile aynı standartlara sahiptir. Kare şekilli mermer kaide üzerine oturtulmuş olan haznenin altında, sonradan yapılmış küçük havuz bulunmakta, havuza bakan yönde ortada suyu akmayan bir musluk yer almaktadır (Foto. 19). Yüzeyler, kemerler, kemerleri taşıyan sekiz madeni sütunce, kaide ve başlık itibarıyla orijinal durumdadır. Tavandaki sarkıt, kuşların su içmesine yarayan yuvarlak suluk ve sekiz kenarlı üst örtü, süs amacıyla yapılmış unsurlardır (Foto. 20).

Köşkün dört yöne bakan üst kısmında; musluk yönünde II. Abdülhamid'in doğum yılı "H.1258/1842" (Foto. 21), tahta geçiş yılı "H.1293/1876" (Foto. 22) ile çeşmenin yapım yılı olan "H.1318/1900" (Foto. 23) tarihlerine yer verilmiştir. Duvara bakan kısımda muhtemelen tuğra bulunmaktaydı, ancak kısmen tahrip olmuş ve Caminin duvarına bitleştirilmiş olduğundan bu durum tam olarak tespit edilememiştir. Günümüzde suyu akmayan bu çeşmenin de Hamidiye Vakıf sularından beslendiği anlaşılmaktadır (K. Çeçen 1994: 545).

Foto. 19: Beyoğlu Firuz Ağa

Foto. 20: Süsleme detayları.

Camii yanındaki çeşme.

Foto. 21: H.1258.

Foto. 22: H.1293.

Foto. 23: H.1318.

5. Harbiye Askeri Müze Bahçesindeki Madeni Çeşme

Araştırmalarımız esnasında bu çeşmenin beş yıl önce yerinden kaldırılarak taşındığı öğrenilmiş, ancak nereye monte edildiği konusunda bilgi edinilememiştir.

Kazım Çeçen tarafından Müze bahçesinde fotoğrafı çekilen çeşmenin özellikleri, üzerindeki tarihler; yine II. Abdülhamid'in doğum yılı "H.1258/1842", tahta çıkış yılı "H.1293/1876" ve çeşmenin yapım yılını "H.1318/1900" vermektedir (K. Çeçen 1994: 545; D. Uğuryol 2020: 442). Dolayısı ile bu çeşmelere 1902 yılında, tüm tesisler tamamlanınca sular akıtılabilmektedir (K. Çeçen 1994: 545). Müze bahçesindeki çeşme fotoğrafı da Kazım Çeçen'den alınmıştır (Foto.24). Ortadan kaldırılmış olan çeşmenin ayrıntıları, ancak fotoğraftan anlaşılabilir. Görüldüğü kadarıyla bu çeşmenin de önceki tanıtılanlardan farkı yoktur.

Foto. 24: Harbiye Askeri Müze bahçesindeki madeni çeşme.

6. Darphane Bahçesindeki Madeni Çeşme

Beşiktaş'ta, Barbaros Caddesi'nin yukarı kısmında, Darphane'nin avlu girişinde, sağda yer alan çeşmedir (Foto. 25). Hamidiye kaynağına bağlı, suyu akar vaziyetteki bu madeni çeşme, gri renge boyanmıştır (K. Çeçen 1994: 545, D. Uğuryol 2020: 442).

Önündeki altı kenarlı mermer su havuzunun geri kalan kısmı, çeşmenin kaidesini oluşturmaktadır. Köşeleri pahlanmış sekizgen gövdeli haznenin üstünde, dört köşeden çıkan sekiz demir sütunce, kaide ve başlık bakımından Yıldız Hamidiye Camii önündeki çeşme ile tıpatıp benzer. Ancak bu çeşmenin musluk yönündeki çatısı üzerindeki amblemde "T.C." ifadesi yer almaktadır (Foto. 27). Musluğun solundaki levhaya bir "zeytin dalı kabartması" işlenmiş (Foto. 28), sağda "1949" tarihi bulunmakta (Foto. 29), musluğun karşısına da "BSİ" (Belediye Su İşleri) levhası (Foto. 30) yerleştirilmiştir ki bu değişiklikler, onarımlara ait olmalıdır. Çeşmenin üstünde tepelik, tavanda da bir sarkıt yer almaktadır (Foto. 26).

Foto. 25: Darphane bahçesindeki

Foto. 26: Süsleme detayları.

Madeni çeşme.

Foto. 27: T.C. arması.

Foto. 28: Zeytin dalı

Foto. 29: 1949 tarihi.

Foto. 30: B.S.İ. levhası.

Kabartması.

7. Kozyatağı Mehmet Çavuş Camii Yanındaki Madeni Çeşme

Kadıköy, Kozyatağı, Şakacı sokakta, 1997 yılında yaptırılmış olan Mehmed Çavuş Camii'nin yan tarafında yer alan, madeni gri renge boyanmış çeşmedir (Foto. 31). Kayışdağı sularından beslenen çeşme, akar vaziyettedir. Çevresi fayanslarla düzenlenmiş bir zemine oturtulan ve sekizgen kasnak üzerinde yükselen bu çeşme, köşeleri pahlı, sekiz kenarlı haznesiyle dikkat çeker.

Tek yönde musluğu bulunan çeşmenin karşısındaki musluğa ait, sadece açıklık vardır. Haznenin ortasındaki tek musluk üzerinde, hazne çerçevesi ile ortada kuş suluğu bulunmaktadır. Haznenin dört köşesinden yükselen ikişerden sekiz madeni sütuncenin, kaide ve başlığı yoktur (Foto. 32). Ortası hayli sivriltilmiş, kenar boşlukları bitkisel kabartmalı dört kemerle köşkün üst kısmı, yüzeyden ileri taşırılmış sekiz kenarlı bir örtüyle kapatılmıştır. Şemsiyeyi andıran üst örtünün tavanı düz, üzeri basık sekizgen piramidi andırmaktadır. Sekiz kenarın uzun yüzeylerinde musluk ekseninde “besmele” (Foto. 33), bunun karşısında “Vakıf-

bank” (Foto. 34), sağ yan tahrip olmuş (Foto. 35), sol yanda ise “İSKİ” (Foto. 36) ibareleri yer almaktadır.

Çeşmenin tavanı ile tepesindeki süs unsurları (sarkıt ve tepelik) ortadan kalkmıştır. Boyut, cephe ve süs ayrıntıları önceki örneklerle benzeşmektedir.

Foto. 31: Kozyatağı Mehmet Çavuş Camii

Foto. 32: Çeşmenin sütunce detayları.

Yanındaki madeni çeşme.

Foto. 33: Besmele.

Foto. 34: Vakıfbank.

Foto. 35: Tahrip kısmı.

Foto. 36: İSKİ.

8. Erenköy Tüccarbaşı (Böcekli) Camii Yakınındaki Madeni Çeşme

Kozyatağı ile Erenköy arasında, Tüccarbaşı sokak ile Bayar caddesinin keşiştiği köşede yer almaktadır (Foto. 37). 2007 yılında bir hayırseverin katkılarıyla suyu akar duruma getirilmiş ve yeşil renge boyanmış olan çeşmenin suyu, günümüzde akmamaktadır (D. Uğuryol 2020: 448).

Dökme demirden imal edilmiş, diğerleri ile aynı boyut ve ölçülere sahip çeşmenin, sekizgen gövdeli haznesinin üzerinde, yine bir suluğa yer verilmiştir. Tavandaki sarkıt ile köşk kısmının üstünde dilimli, sivri soğanı andıran tepelik yerinde durmaktadır (Foto. 38). Köşk kısmındaki sekiz sütuncenin kaidesi geometrik süslemeye sahip, başlıklar ise mukarnaslıdır.

Üst örtünün musluk yönünde “Kayışdağı” (Foto. 39), karşısında “Sene 1296, Numero” (Foto. 40), sağında “Şehremaneti” (Foto. 41), solunda da “Suyu” (Foto. 42) ibarelerine yer verilmiştir. Bu ifadeler çeşmenin, Cumhuriyet’in ilanından sonra 1296 yılında Şehremaneti (Belediye) tarafından aynı standartlarda imal edilip Kayışdağı su kaynağına bağlandığını göstermektedir (K. Çeçen 1994: 545; S.N. Nirven 1341: 70; H. Arlı 1994: 307-308; N. Ertuğ 2006: 68).

Foto. 37: Erenköy Tüccarbaşı (Böcekli) Camii

Foto. 38: Çeşmeden detay.

yakınındaki madeni çeşme.

Foto. 39: Kayışdağı.

Foto. 40: Tarih kitabesi.

Foto. 41: Şehremaneti.

Foto. 42: Suyu.

9. Erenköy Tütüncü Mehmet Efendi Camii Yakınındaki Madeni Çeşme

Erenköy tramvay istasyonuna dikey uzanan cadde üzerinde, H.1317/1899 yılında yaptırılan Tütüncü Mehmed Efendi Camii'nin, 150 m. kadar kuzeyinde yer almaktadır (Foto. 43). Çevrede daha çok “Şehremaneti” adıyla bilinen çeşme, ne yazık ki su rantçıları tarafından son bir yıl içinde hizmet dışı bırakılmıştır (D. Uğuryol 2020: 448, Şekil 22).

1876 yılında, Kayışdağı Vakıf suyunun Kadıköy ve çevre halkına hizmet için verilen imtiyaz çerçevesinde birçok çeşmeye su verilmiş iken 1902 yılında, aynı kaynaktan beslenen sular için madeni çeşmeler faaliyete sokulmuştu (D. Hut 2011: 643-656). Bu durum, çeşmenin üst kısmında “Kayışdağı Suyu” ibaresinden anlaşılmakla birlikte, aynı yerde vakıf kaydı da bulunmaktadır.

Sade bir kaideye oturtulan çeşmenin; ölçü, boyut ve tüm özellikleri, II. Abdülhamid devri madeni çeşmeleriyle benzer.

1926 yılında imal edilmiş ve yeşile boyanmış olan çeşmenin üst kısmında da bu tarih belirtilmiştir. Sekiz kenarlı üst örtünün yüzeylerindeki dökme demir levhalardan birinde, (musluk ekseninde) “Şehremaneti” (Foto. 45), alternatif yönünde “Sene 1296, Numero 2” (Foto. 46), “Suyu” (Foto. 47), solda da “Kayışdağı” (Foto. 48) ibarelerine yer verilmiştir (Foto. 46-49). Ayrıca musluğun hemen üstünde “İstanbul Sular İdaresi” etiketi bulunmaktadır. Tavan kısmının ortasında sarkıt, üstte de dilimli soğanı andıran tepelik, süs unsurları olarak yerinde durmaktadır (Foto. 44).

Son bir yıl içinde, kaynak suyu bağlantısı kesilmiş olan çeşmedeki sekiz adet madeni sütuncenin kaide ve başlıkları, II. Abdülhamid döneminde imal edilmiş orijinal çeşmelerle benzer.

Foto. 43: Erenköy Tütüncü Mehmet Efendi Camii

Foto. 44: Çeşmeden detay.

yakınındaki madeni çeşme.

Foto. 45: Şehremaneti. **Foto. 46:** Tarih kitabesi. **Foto. 47:** Suyu. **Foto. 48:** Kayışdağı.

10. Sirkeci’de Hoca Paşa Camii Önündeki Madeni Çeşme

Sirkeci’de, Hoca Paşa (Hoca Üveys) tarafından ilk yapımı Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) dönemine kadar inen, ancak geçirdiği yangın ve onarım yüzünden XIX. yüzyıl özellikleri taşıyan Caminin önündeki küçük meydana yer alan çeşmedir (Eminönü Camileri 1987: 88-89; E. H. Ayverdi 1979: 421; T. Öz 1965: 73). Çeşmenin suyu, akar vaziyettedir.

Ölçü, boyut ve özellikleri, daha önce tanıtılanlarla birebir aynı olan siyah madeni renkteki çeşme, dökme demirden imal edilmiştir. Haznenin sadece bir yönünde musluk bulunmaktadır. Üstteki köşk kısmında; sütunce, kaide, kemer çerçevesi ve başlıklar, sarı demirden kabartmalarla süslenmiştir (Foto. 49).

Köşk kısmının üzerindeki sekiz kenarlı örtünün dışa bakan yüzeylerinde, montajlı demir plakalar yer almaktadır. Bunlardan musluğun bulunduğu yönde “besmele” (Foto. 50), karşısında “tuğra” (Foto. 51), sağda İstanbul Belediyesi’nin “amblemi” (Foto. 52), solda da “İSKİ” (Foto. 53) ibarelerine yer verilmiştir. Çeşmede, II. Abdülhamid dönemine atıfta bulunulduğu anlaşılmakla birlikte diğer ibareler, İSKİ adına Belediye tarafından onarılmış olduğuna işarettir. Onarımına, gelir düzeyi yüksek, çevre esnafının katkıda bulunduğu anlaşılan bu çeşmenin önünde musluk sularının boşaldığı, 6 kenarlı madeni havuz bulunmaktadır.

Foto. 49: Sirkeci’de Hoca Paşa Camii önündeki madeni çeşme.

Foto. 50: Besmele.

Foto. 51: Tuğra.

Foto. 52: İBB arması.

Foto. 53: İSKİ amblemi.

11. Eyüpsultan Parkındaki Madeni Çeşme

Eyüpsultan’da, Kaptanpaşa (Büyük İskele) Camii’nin güneyindeki parkta yer almaktadır. Bu caminin ilk yapımı II. Selim zamanına kadar inmekle birlikte, en son Harbiye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa tarafından H. 1318/1900 yılında, fevkani olarak yeniden yaptırılmıştır (M. N. Haskan 2016: 49-50; T. Öz 1965: 35; E.G. Erdoğan 1994: 434). 2004 yılında onarım geçiren çeşmenin suyu akmamakta, tek yöndeki musluğu da koparılmıştır.

Özellikleri yönünden bu çeşme de daha önce tanıtılan örneklerin aynısıdır (Foto. 54). Tek yönde musluk ve önünde altıgen şekilli madeni havuz bulunan çeşme, siyah madeni renktedir. Hazne kısmının yan yüzeyleri, sütunce, kaide ve başlıkları, temsili köşk kemerleri üzerindeki süslemeler, daha bakımsız ve kısmen de bozulmuştur. Üst örtü ve tavanı temsil eden kısmın dört yüzünde; birisi II. Abdülhamid’e ait “tuğra” (Foto. 55), diğeri 2004 yılında buraya yerleştirilmiş “Eyüp Belediyesi” yazılı amblem (Foto. 56), musluk yönünde tam okunamayan “Eyüp Belediye Başkanı Ahmet Genç’in hayratıdır-2004” şeklinde onarımı ifade eden yazı (Foto. 57), dördüncüsünde de yine 2004 yılında “Eyüp Belediyesi’ne ait madalyon şeklindeki amblem” (Foto. 58) bulunmaktadır. Bu işaretlerle çeşmenin, II. Abdülhamid döneminde yapıldığına atıfta bulunulmuştur.

Foto. 54: Eyüp Sultan Parkındaki madeni çeşme.

Foto. 55: Tuğra.

Foto. 56: Eyüp Belediyesi amblemi.

Foto. 57: Hayrat kitabesi.

Foto. 58: Eyüp Belediyesi amblemi.

12. Üsküdar Güzeltepe’de Yer Alan Madeni Çeşme

Üsküdar’ın Güzeltepe Mahallesi’nde, Namazgâh Caddesi ile Sivaslılar sokağının kesiştiği köşede yer almaktadır (Foto. 59). Tüm boyut ve özellikleri ile daha önce tanıtılan çeşmelerin aynısı olup üzeri gri renge boyanmıştır. Süslemelerinde de hiçbir değişiklik yoktur. Yamaçta yer alan çeşmenin haznesinde, suyu akar vaziyette tek musluk görülmektedir. Köşk kısmının üstündeki sekiz kenarlı örtünün musluk yönünde “besmele” (Foto. 60), sağında İstanbul Büyükşehir Belediyesi “amblemi” (Foto. 61), solda “İSKİ” yazısı (Foto. 62), dördüncü yüzde de “Vakıfbank” ibaresine yer verilmiştir (Foto. 63). Çeşmenin sekiz sütuncesi, kaide ve başlık itibarıyla sade ve süssüz bırakılmıştır (Foto. 64). Tek yöndeki musluğun önünde altıgen formda madeni havuz vardır (Foto. 65). Kayışdağı sularından beslendiği bilinen çeşmenin, Vakıfbank’ın katkılarıyla buraya konduğu anlaşılmaktadır.

Foto. 59: Üsküdar Güzeltepe’de madeni çeşme.

Foto. 60: Besmele.

Foto. 61: İBB
amblemi.Foto. 62: İSKİ
kitabesi.Foto. 63: Vakıfbank
ibaresi.Foto. 64: Çeşmenin
sütunce detayları.

Foto. 65: Çeşmenin kaide, hazne detayları.

13. Sarıyer Limanındaki Madeni Çeşme

Sarıyer İskelesi'nin yanında, çocuk parkı içerisinde yer alan bu çeşmenin tüm özellikleri, daha öncekilerle benzeşir. Sadece üzeri beyaza boyanmış olup altında, sekiz kenarlı, beyaz mermere oturtulmuş kaidenin etrafındaki havuz, daha geniş tutulmuş ve çevresi de sekizgen mermer bir havuzla sınırlandırılmıştır (Foto. 66). Haznenin dört yanında, akar vaziyette musluklar bulunmaktadır (D. Uğuryol 2020: 446).

Haznenin üstündeki köşkün üst örtüsünün dört yanında, beyaz zemin üzerinde, kırmızı yazıyla "Türkiye" ifadesine yer verilmiştir. Çeşmenin, Türkiye Gazetesi tarafından, yakın tarihlerde (1990'larda) buraya yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Cephelerdeki bitkisel kabartmalar diğer örneklerin aynısıdır, sekiz madeni sütuncenin kaideleri bitkisel motifler içermektedir.

Foto. 66: Sarıyer Limanındaki madeni çeşme.

14. Çengelköy Meydanındaki Madeni Çeşme

Çengelköy meydanında, otobüs durağı yanındaki bu çeşme de önceki tanıtılanlar gibi aynı boyut ve özelliklere sahiptir (Foto. 67). Sarıyer limanındaki gibi beyaza boyanmış, sekiz kenarlı üst örtünün dört yanında da kırmızı yazı ile “Türkiye” ifadesi yer almaktadır (Foto. 68). Sekiz madeni sütuncenin kaide ve başlıkları, bitkisel forma sahiptir. Haznenin dört yanındaki musluklardan sular akar vaziyettedir. Beyaz mermer kaide üzerinde, sekiz kenarlı, beyaz mermer havuza yer verilmiştir.

Foto. 67: Çengelköy Meydanındaki madeni çeşme.

Foto. 68: “Türkiye” ibaresi.

15Çamlıca Mezarlığı Duvarındaki Madeni Çeşme

Üsküdar, Ferah Mahallesinde, Şile otoyolu üzerindeki mezarlığın duvarına bitişik çeşmedir (Foto. 69). Beyaz renge boyalı bu çeşme de Sarıyer, Çengelköy çeşmeleri gibi köşk kısmının dört yanında, kırmızı yazı ile “Türkiye” gazetesi ibaresine yer verilmiş olup yakın tarihlere ait bir çeşmedir (Foto. 70). Yanındaki madeni levhada, “Sema Çiğdem Akıcı hayratı” yazmaktadır. Suyu akar vaziyetteki çeşmenin, üç yanındaki musluklar faal durumda, mezarlık duvarı yönündeki dördüncü musluk ise iptal edilmiştir. Mermer kaidenin etrafını, sekizgen bir mermer havuz sınırlamaktadır. Köşkün tavan ve tepelik kısmında süsleme yoktur. Sarıyer ve Güzeltepe’deki ile birlikte bu çeşmenin de 1990’lı yıllarda imal edildiği anlaşılmaktadır.

Foto. 69: Çamlıca Mezarlığı duvarındaki madeni çeşme.

Foto. 70: Çeşmeden detay.

16. Yuşa Tepesindeki Madeni Çeşme

Beykoz’un en yüksek tepelerinden olan Yuşa Tepesi adını, ilk çağlarda burada yaşadığına ve öldüğüne inanılan, diğer dinlerce de kutsal sayılan Hz. Yuşa’dan almıştır (H. Ayvansarayı 1987: 146; T. Öz 1965: 71; S. Eyice 2007: 77; E. Naza 1994: 538; M. Özdamar 1994: 218). Çeşmenin suyu, akar vaziyettedir.

2000’li yılların başında, buradaki tekke ve mescid yenilenerek çevre düzenlemesi yapılmış, ayrıca bir de nereden getirildiği anlaşılamayan madeni çeşme konulmuştur (Foto. 71). Mescidin kuzeydoğusunda, hafif eğimli alana konulandırılmış, beyaz boyalı çeşme, ölçü ve özellikleri bakımından diğer çeşmelerin aynısıdır. Bu benzerlik Sarıyer, Çengelköy meydanları ile Çamlıca Mezarlığı kenarındaki çeşmelerle tıpatıp benzeşmekte, ancak buraya konuluş tarihi bilinmemektedir.

Foto. 71: Çeşmenin genel görünümü.

Haznenin, tek yönde musluğu, altta beyaz mermerden kaidesi ile önünde kare tabanlı havuzu bulunmaktadır (Foto. 72). Ayrıca son dört örnekte olduğu gibi bu çeşmenin de sekizgen şekilli üst örtüsünün dört yönünde “Türkiye” ibaresi yer almaktadır (Foto. 73). Muhtemelen son onarımda çeşme, Türkiye Gazetesi tarafından buraya konmuştur. Ancak manevi bakımdan kutsal sayılan Hz. Yuşa’ya ait olduğu kabul edilen mezar çevresinde, son yıllarda yapılan düzenleme ile farklı özelliklerde 5 adet su tesisi (çeşme, şadırvan, kuyu, sebil) bulunması nedeniyle madeni çeşmenin suyu kesilmiştir. Köşk kısmındaki sekiz madeni sütun ve başlıklar bitkisel formdadır.

Foto. 72: Yuşa Tepesindeki madeni çeşme.

Foto. 73: “Türkiye” ibaresi.

17. Topkapı Sarayı Sarayburnu Girişindeki Madeni Çeşme-1

Topkapı Sarayı kuzeydoğusunda, Roma döneminden kalma Gotlar Sütunu'nun da içinde bulunduğu parkta yer alan çeşme, beyaza boyanmış olup suyu akmamaktadır. Ölçü ve özellikleri bakımından gözden geçirdiğimiz diğer örneklerle tıpatıp benzeşen çeşmenin haznesinde musluk, musluğun altında altı kenarlı küçük madeni havuz bulunmaktadır (Foto. 74). Sekiz kenarlı üst örtünün musluk yönündeki "besmele" (Foto. 75), sağ ve solda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait "arma" (Foto. 76), musluğun karşısındakinde II. Abdülhamid'e ait "tuğra" yer almaktadır (Foto. 77). Çeşmenin hazne yüzeyleri, sütunceler, kaide, başlık, kemerler ve üst örtü tavanı ile amblem ve yazılar, sarı madeni renge boyanmıştır. Sekiz sütuncenin kaide ve başlıkları, bitkisel formdadır. Sarayburnu ve Gülhane Parkı'nda bulunan üç madeni çeşme de buraya Gülhane Parkı'nın 2004 yılındaki düzenlemesi sırasında getirilip konuşlandırılmışlardır.

Foto. 74: Topkapı Sarayı Sarayburnu girişindeki madeni çeşme.

Foto. 75: Besmele.

Foto. 76: İBB amblemi.

Foto. 77: Tuğra.

18. Topkapı Sarayı Batı Parkı (Gülhane) Madeni Çeşmesi-2

Gülhane Parkı'nın içinde, Sarayın batısındaki çocuk parkında bulunan bu madeni çeşme de beyaz renge boyanmış olup suları akar vaziyettedir (Foto. 78).

Standart ölçü ve özelliklere sahip bu çeşmenin de sekizgen formdaki örtü kısmının dört kenarından musluk yönündekinde “besmele” (Foto. 79), bunun karşısında II. Abdülhamid’e ait “tuğra” (Foto. 80), sağ ve solda da İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait “amblem” yer almaktadır (Foto. 81).

Foto. 78: Topkapı Sarayı batısında Gülhane Parkındaki madeni çeşme-2.

Foto. 79: Besmele.

Foto. 80: Tuğra.

Foto. 81: İBB amblemi.

19. Topkapı Sarayı Batısında Gülhane Parkındaki Madeni Çeşme-3

Gülhane Parkı'nın Sirkeci çıkış kapısı yakınında, İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin önündeki meydana yer alan bu çeşme de standart ölçü ve bezemeler açısından diğerlerinin aynısıdır (Foto. 82). Alttan siyah madeni kaide üzerinde yükselen hazne ile üst kısımlar beyaza boyanmış olup çeşmenin suyu halen akar vaziyettedir. Haznenin orta kısmında tek yönde musluk, altta da 6 kenarlı, siyah madenden yapılmış havuz bulunmaktadır. Yüzeydeki bitki motifleri, sütuncelerin kaide, başlık ve üstteki kemer boşluklarındaki süslemeler, sarı madenden kabartma halinde olup diğer örneklerin bir tekrarıdır.

Şemsiye biçimli üst örtüyü oluşturan sekiz kenardan, musluk yönünde II. Abdülhamid’e ait “tuğra” (Foto. 83), bunun karşısında “besmele” (Foto. 84),

sağ ve sol yanlarda ters istikametlerde de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait “arma” (Foto. 85) bulunmaktadır.

Foto. 82: Gülhane Parkındaki madeni çeşme-3.

Foto. 83: Tuğra.

Foto. 84: Besmele.

Foto. 85: İBB amblemi.

20. Büyükkada İskele Meydanındaki Madeni Çeşme

Büyükkada Vapur İskelesi'nin batısındaki parkın ortasında yer alan çeşmedir (Foto. 86). Çeşmenin suyu akar vaziyette olup sahildeki insanların su ihtiyacını karşılamaktadır.

1933 yılında kurulan İstanbul Sular İdaresi (İSİ)'nin, 1984 yılında İSKİ Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmesiyle İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere, yoğun çalışmalara başlanmıştır (1996 Faaliyet Raporu 1996: 16 vd.). 2 Nisan 1996 tarihinde Maltepe'den denizaltı boru döşeme işlemleri başlatılarak Adalar'a su verilmiştir (1976 Faaliyet Raporu 1996: 35). Bu sulardan nasiplenen Büyükkada halkının uğrak yeri olan İskele parkında da bu madeni çeşme hizmete girmiştir. Ancak, çeşmenin buraya nereden getirildiği pek bilinmemektedir.

Büyükkada'daki bu çeşme, siyah madeni renkte olup altında yüksek madeni kaide ile önünde musluk yer almakta, haznenin alt kısmında da altı kenarlı, küçük madeni havuz bulunmaktadır. Köşk kısmının sütun ve kaide başlıkları-

na, bu örnekte yer verilmemiştir. Standart ölçü, boyut ve özellikleri bakımından diğerleri ile tıpatıp benzeşen çeşmenin, köşk kısmının üzerindeki sekiz kenarlı örtünün dört yanında, yazı ve işaretler yer almaktadır. Bunlardan musluk yönündekinde “besmele” (Foto. 87), karşısında “tuğra” (Foto. 88), sağ yanda “İSKİ” (Foto. 89), sol yanda da İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait “amblem” (Foto. 90) yer almaktadır.

Foto. 86: Büyükada İskele Meydanındaki madeni çeşme.

Foto. 87: Besmele.

Foto. 88: Tuğra.

Foto. 89: İBB
amblemi.

Foto. 90: İSKİ
ibaresi.

21. Topkapı Eresin Hotel Önündeki Madeni Çeşme

Fatih’te, Turgut Özal (Millet) Caddesi’nin Topkapı yakınındaki turistik Eresin Oteli ana girişinin önünde yer alan çeşmedir. Gri renkteki çeşmenin haznesinin dört yönünde de birer musluk bulunmaktadır. Ancak bu muslukların hiçbirinden su akmamaktadır (Foto. 91). Daha önce tanıtılan çeşmelerden Çamlıca Mezarlığı duvarındaki, Sarıyer ve Çengelköy meydanlarındaki çeşmelerle birlikte, bu

çeşmenin de dört yönde musluğu vardır. Ancak, bu sayılan örneklerden Çamlıca'dakinin üç musluğundan, Sarıyer ve Çengelköy'deki çeşmelerin de dört musluğundan sular akmaktadır. Hâlbuki Otelin önündeki çeşmenin dört yanında da musluk olduğu halde, hiçbirinden su akmamaktadır. Ayrıca, Büyüka'daki çeşmede olduğu gibi bu çeşmenin köşk kısmındaki sekiz madeni sütuncenin hiç birisinde, kaide ve başlık bulunmamaktadır. Bu durum, çeşmelerin eskileri örnek olarak 1990'lı yıllarda (İSKİ ve İBB amblemleri) imal edilmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Zira ilgililerden edindiğimiz bilgilere göre Otel, 1990'lı yıllarda inşa edilmiş, ancak nereden getirildiği bilinmeyen çeşme de o tarihlerde buraya konuşlandırılmış, turistik bir eşya mahiyetindedir. Haznenin dört yönünde yer alan muslukların altında, altıgen şekilli madeni havuzlara yer verilmiştir. Köşkün üst örtüsünün iki yanında "besmele" (Foto. 92), diğer iki yanında da II. Abdülhamid'e ait "tuğra" (Foto. 93) bulunmaktadır.

Foto. 91: Topkapı Eresin Hotel önündeki madeni çeşme.

Foto. 92: Besmele. Foto. **Foto. 93:** II. Abdülhamid'in tuğrası.

22. Yıldız Parkı Çadır Köşkü Yanındaki Madeni Çeşme

Yıldız'da Çadır Köşkü yanındaki, fıskiye havuzunun yanında yer alan bu çeşme de standart ölçü ve bezemeler açısından diğerlerinin aynısıdır (Foto. 94). Tek yönde musluk ve önünde altıgen şekilli madeni havuz bulunan çeşme, siyah madeni renkte olup dökme demirden imal edilmiştir. Üstteki köşk kısmında; sütun, kaide, kemer çerçevesi ve başlıklar, sarı demirden kabartmalarla süslenmiştir. Ayrıca, Büyükdada'da ve Eresin Hotel'in önündeki çeşmede olduğu gibi bu çeşmenin köşk kısmındaki sekiz madeni sütuncenin hiç birisinde, kaide ve başlık bulunmamaktadır.

Üst örtü ve tavanı temsil eden kısmın dört yüzünde; musluk yönünde “besmele” (Foto. 95), iki yanda “İBB” amblemi (Foto. 96), bir yanda da II. Abdülhamid'e ait “tuğra” yer almaktadır. Bu işaretlerle çeşmenin, II. Abdülhamid döneminde yapıldığına atıfta bulunulmuştur.

Foto. 94: Çadır Köşkü (Yıldız) Yanındaki Madeni Çeşme.

Foto. 95: Besmele.

Foto. 96: İBB Amblemi

Değerlendirme ve Sonuç

Taş, tuğla ve kireç harcından yapılmış geleneksel çeşme ve sebil mimarisi-ne, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yeni bir çeşme anlayışı katılmıştır: Madeni çeşmeler...

Fetihle birlikte ilkin 1485 yılında, Davutpaşa tarafından aynı semtte yaptırıl-maya başlanan Türk çeşme geleneği, 550 yıl boyunca devam ettirilmiştir. Ancak giderek artan nüfusun ihtiyacını karşılamak üzere bu geleneksel mimari anlayı-şın yanında, daha pratik, daha az yer kaplayan ve kolaylıkla imal edilen madeni çeşmeler, su mimarisine belli bir tipoloji, yeni bir estetik anlayış ve zenginlik kazandırmıştır. İstanbul'un birçok ilçe ve semtinde bu yeni anlayışı simgeleyen 20'yi aşkın madeni çeşme, tüm zamanlardaki çeşme geleneğinden farklı olup yekpare özelliğe sahiptirler.

70x70 cm.'lik kare kaideler üzerinde, hiçbir taşkınlık göstermeden yükselen madeni çeşmeler, prizmal şekilli, köşeleri pahlı haznelere sahiptirler. Üzerindeki fazla derin olmayan ve kuşların su içmesine mahsus suluklar, yine dört köşede ikişerden sekiz kaide ve başlıklarıyla dikkat çeken sütunceler, göze hoş gelen sivri kemerlerle sonlanan köşk görünümlü üst düzenlemeleriyle aynı zamanda küçük bir şadırvanı da hatırlatmaktadırlar. Sütuncelerin sonradan yaptırılmış olanlarında, kaide ve başlık kısımlarında süs unsuruna rastlanmaz. Bazı örneklerde ise klasik Türk üçgeni veya geç dönem yaprak şekilli bitki süslemelerinin oluşturduğu kaide ve başlıklar görülür. Şadırvan veya şemsiyeyi andıran köşkün üzerinde, kenarları pahlı, ortası düz, yukarısı sekiz kenarlı piramidi andıran örtünün üstünde, dilimli sivriltilmiş soğana benzeyen tepelik, tavan ortasından da yine bir madeni sarkıt, süs unsuru olarak dikkati çeker. Ancak bu tepelik ve sarkıtlar, 6-7 örnekte kala-bilmiş, diğer örneklerde kaybolmuş ya da çalınmıştır.

Kaide, kaide önlerinde havuz, havuzun olduğu yönlerde musluklara sahip hazneler, hazne üzerinde minber köşklerini andıran üst bölüm ve piramidi andı-ran sekizgen çatı ile yekpare bir bütünlük arz eden, imalatlarıyla farklı olan bu çeşme türü, İstanbul'un park ve meydanlarında, su ihtiyacını gideren süs unsur-ları olarak boy gösterirler.

Yuşa Tepesi'nden Sarıyer'e, Ortaköy'den Çengelköy'e, Üsküdar'dan Beyoğ-lu'na, Pendik'ten Kadıköy'e, Eminönü'nden Eyüpsultan ve Büyüka'da'ya kadar sahilleri, parkları süsleyen madeni çeşmeler, İstanbul halkına içme suyu anlamında daha kaliteli ve leziz su ikram edebilmek amacıyla yaptırılmış hayır eserleridir.

Bu çeşmelerin önemli bir kısmının üzerinde; Sultan II. Abdülhamid'e ait tuğra, O'nun doğum tarihi, saltanatının başladığı yıl ve çeşmelerin imal edildiği 1900 yılına atıfta bulunulmuştur. Onun gayretleriyle İstanbul'a getirilen Hamidiye ve Kayışdağı suları, İstanbul'un Rumeli ve Anadolu yakasında, farklı semtlerde yaşayan insanların yararına sunulmuştur. Halk tarafından büyük oranda tercih ve beğeni kazanan bu çeşmeler, kabını, damacanasını doldurmak isteyen insanlarla her gün dolup taşmaktadır. Sadece içmeye yönelik su bulunduran bu çeşmelerin

imalatı da yüz yıl boyunca aynı standartlarda devam ettirilmiştir. Ne yazık ki bir yıl önce görüp fotoğraflarını çektiğimiz çeşmelerden günümüzde suyu akmayan bazıları, ekonomik yönden suların değer kazanması üzerine, su rantçıları tarafından kesintiye ve tahribata uğratılmıştır. Bunların başında da Erenköy, Eyüpsultan ve Beyoğlu Firuz Ağa Camii önündeki çeşmeler gelmektedir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde bir Fransız şirketi tarafından Belçika'da Lieter şehrinde yaptırılan standart madeni çeşmelerin, daha sonraları Şehremamenti (Belediye), İstanbul Sular İdaresi (İSİ), İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) dönemlerinde de sevilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hatta 1970'li yıllardan sonra bunların bakım, onarım ve kaynaklarla bağlantılarını Vakıfbank ve Türkiye gazetelerinin de sahip çıkmalarıyla devam ettirildiği, üzerlerinde yer alan amblem ve etiketlerden anlaşılmaktadır.

Bu çeşme grubunun özellikleri ve sağladıkları yararlar:

- a- Küçük hacimli, kolay taşınabilir, kolay monte edilebilir olmaları dolayısıyla insanların su içmesine yönelik, hemen her yere konuşlandırılabilimleri,
- b- Dökme demirden, belli standartlarda daha ucuza, kolayca yapılabilen fabrikasyon imalatı olmaları,
- c- Park, bahçe, okul, sahil, saray vb. yerlerde klasik mimariden esinlenmiş birer süs unsuru olmaları, form ve süsleme yönünden de klasik mimari anlayışımıza uygun, geometrik ve bitkisel süslemeleri sürdürüyor olmalarıdır.

Hazne yüzeylerinde, sütun başlığı ve kaideler ile kemerlerdeki klasik süsleme zevkleri, bunların başlıca göstergesidir. Tavandaki sarkıtlar ile yukardaki tepelikler de sanatımızın her döneminde görebileceğimiz süs unsurlarıdır.

Sonuç olarak; İstanbul'un çeşitli semtlerinde tespit edebildiğimiz, kültürümüzün bir parçası olan madeni çeşmeler, yukarıda sayılan özellikleri dolayısıyla geç dönemde ortaya çıkan bir ihtiyaç ve aynı zamanda çevre düzenlemelerinde görülen süs gerecidirler. Günümüzde nerede oldukları, nereden getirilip konuşlandırıldıkları belli olmayan başka çeşmelerin de mevcut olduğu kanaatindeyiz. Tespit edebildiklerimizin dışında, son birkaç yıl içinde yerlerinden kaldırılmış olanlara da tanık olduk. Örneğin Pendik'te varlığı bilinen bir çeşme ortadan kaldırılmıştır. Bu madeni çeşmelerin İstanbul'da çeşitli parklarda dikilmiş örnekleri bulunmaktadır. Örneğin Kağıthane Belediyesi karşısındaki parkta aynı standartlara sahip 6 madeni çeşme örneği daha görülmüştür. Bunların üzerlerinde "Kağıthane Belediyesi" amblemi vardır. Aynı özelliklere sahip çeşmelere Anadolu'nun farklı şehirlerinde de rastlamak mümkündür. Hatta bu çeşmelerin benzer birer örneği, Tokat'ta yer altı çarşısında (M. Mercan-M.E. Ulu 2003: 240) ve Sakarya Arifiye'de bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmının suyu akmakla birlikte, bazılarıinki ya kasten kesilmiş ya da Topkapı-Eresin Hotel önündeki gibi turistik amaçla süs unsuru olma özelliğini sürdürmektedirler. Birkaç yıl önce kaynaklara bağlı akar vaziyetteki bazı çeşmelerin, suyun değer kazanması üzerine, su rantçıları tarafından devre dışı bırakıldıkları da esefle görülmüştür. Bu vesile ile geçmiş

kültürümüzün devamlılığı ve günümüz ihtiyaçlarının karşılanması açısından, suyu akan çeşmelere gereken hassasiyet gösterilmelidir. Keza, para kazanmak uğruna suyu kesilen veya tahrip edilen çeşmelerin de bakım ve bağlantıları yapılarak geçmişte olduğu gibi bugün de insanlığın yararına sunulmaları elzemdir. Bu hususta asıl görev, öncelikle yerel yönetimlere, belediyelere ve özellikle İSKİ yönetimine düşmektedir.

Kaynakça

- 1996 İSKİ Çevre Yılı Faaliyet Raporu, İstanbul, İSKİ Yayınları.
- Arlı, Hakan (1994). “Tüccarbaşı Camii”, *DBİA*, C. 7, s. 307-308.
- Aslanapa, Oktay (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Ayvensarayi, Hüseyin (1987). *Hadikatü'l Cevami*, C. 2, Tercüman Yayınevi, İstanbul.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1979). *Osmanlı Mimarisinde Fatih (1463-1481) Devri*, İstanbul.
- Batur, Afife (1994). “Ortaköy Camii”, *DBİA*, C. 6, İstanbul, s. 143-144.
- Batur, Selçuk (1994). “Yıldız Camii”, İstanbul Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, s. 514-515.
- Borat, Mehmet (1988). “Vakıf Su Yolları”, *Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyumu (5-8 Mayıs 1988)*, İstanbul, s. 61.
- Çeçen, Kazım (1994). “Hamidiye Suyu Tesisleri”, *DBİA*, C.3, İstanbul, s. 545.
- Çeçen, Kazım (1997). *II. Bayezid Su Yolu Haritaları*, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, Kazım-Kolay, Celal (1997). *Topkapı Sarayına Su Sağlayan İsale Hatları*, İstanbul, İSKİ Yayınları.
- Çeçen, Kazım (1991). *Mimar Sinan'ın Yaptığı En Büyük Eser Kırkçeşme Tesisleri*.
- Çeçen, Kazım (). “Kırkçeşme Suları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 476-478.
- Çeçen, Kazım (1988). “Sinan'ın Yaptığı Su Tesisleri”, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, s. 439-451.
- Eminönü Camileri* (1987). Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, İstanbul.
- Demirhan Erdemir, Ayşegül (2013). “Arşiv Belgeleri ve Bazı Dökümanlar Işığında Hamidiye Sularının Türk Tıp Tarihi Açısından Önemi ve Yorumlamalar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 204, s. 9-32.
- Doktor Besim (2000). “Kâğıthane Suları ve Hamidiye Çeşmeleri”, İstanbul Su Külliyyatı XIII Vakıf Su Tahlilleri 19 ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları, İstanbul Araştırmaları Merkezi, s. 95-103.
- Erdoğan, E. G. (1994). “Kaptan Paşa Camii”, *DBİA*, C.4, s. 434.
- Erkan, Kemal (2008). *Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Hamidiye Menba Suları ve Çeşmesi* (Dr. A. Kamburoğlu Dersaadet'de Hamidiye Menba ve Çeşmeleri Suları, Çeviren: Rasih Emin, 1319), Çamlıca Basım Yayın, 2008.
- Eroğlu, Veysel (2000). “Tarih Boyunca İstanbul'a Su Veren Kaynaklar”, *Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum'a (5 Mayıs 2000, İstanbul) Sunulan Bildiriler*, İSKİ Yayınları, s. 30.
- Ertuğ, Necdet (2006). İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı, C. 3, İSKİ Genel Mü-

dürlüğü, İstanbul, s. 68.

Esmer, Kerim (1983). *Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu*,

Eyice, Semavi (1991). *Ortaköy Tarih Sosyal ve Mimari Doku*, Dragon Yayınları, İstanbul.

Eyice, Semavi (2007). *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul.

Haskan, Mehmet Nermi (2016). *Eyüp Sultan Tarihi*, C. I, Eyüp Belediyesi Yayınları.

Hut, Davut (2011). “Tarihi ve Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Kayışdağı Kaynak Suları”, *Fiziki Coğrafya Araştırmaları, Sistemik Bölgesel (Ed. D. Ekinci)*, İstanbul, s. 643-656.

Kara Pilehvarian, Nuran-Urfalıoğlu, Nur-Yazıcıoğlu, Lütfi (2000). *Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Karakuş, Filiz (2019). “İstanbul’daki Osmanlı Dönemi tarihi Su Sistemleri’nin İncelenmesi”, *Türk Hidrolik Dergisi*, C. 3, S.1, s. 14-29.

Mercan, Mehmet-Ulu Mehmet Emin (2003). *Tokat Kitabeleri*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara.

Naza, Emine (1994). “Yuşa Mescidi ve Tekkesi”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, s. 538.

Nirven, Sadi Nazım (1341). İstanbul Vilayeti Şehremanetine Evkaf’tan Devir Olunan Sular, Şehri Emaneti Matbaası, İstanbul.

Nazım Bey (2000). “İstanbul Vilayeti Şehremaneti’ne Evkaf’tan Devir Olunan Sular”, *19 ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları*, İstanbul Su Külliyyatı XIII Vakıf Su Tahlilleri (Hazırlayan: Ahmet Kal’a), İstanbul Araştırmaları Merkezi, s. 165-224.

Ölçer, Ahmet (1983). *Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu*, İstanbul, Tifdruk Matbaacılık Sanayi.

Öz, Tahsin (1965). İstanbul Camileri, C. I, İstanbul, TTK Yayınevi.

Öz, Tahsin (1965). İstanbul Camileri, C. II, Ankara.

Özdamar, Mustafa (1994). *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul, s. 218.

Özkafa, Fatih (2010). “Türk Su Mimarisi Kitabelerinde Hat Estetiği”, *İSTEM*, Yıl 8, Sayı 15, Konya (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını), s. 193-219.

Sönmezer, Şükrü-Şahin, Soner (2014). “Hamidiye Su Terazisi Tarihi, Mimarisi, İşlevi”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C. 78, S. 282, s. 599-610.

Tabakoğlu, Ahmet (2015). “Osmanlı İstanbul’unun Su Tarihi”, *Büyük İstanbul Tarihi Osmanlı İstanbul’unda İaşe ve Vakıf*, s. 82-116.

Tanyeli, Gülsün (2010). “Cendere-Hamidiye Pompa İstasyonu Restorasyonu Proje ve Uygulama Süreci”, *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri*, s. 86-93.

Uğuryol, Draşan (2020). “Hamidiye Suyu Tesislerine Ait Yapıların ve Çeşmelerin Günümüzdeki Durumu ve Koruma Önerileri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 29, C. 2, s. 425-453.

Yıldız, Süha (2003). İstanbul’da Suyun Serüveni, İSKİ Yayınları.

Yüksel, İ. Aydın (1994). “Firuz Ağa Camii”, *DBİA*, C. 3, İstanbul, s. 321.

Görsel Kaynaklar

Çiz. 1: (N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 209).

Çiz. 2: (N. Kara Pilehvarian-N. Urfalıoğlu-L. Yazıcıoğlu 2000: 209).

- Foto 1: (Kişisel arşiv).
Foto 2: (Kişisel arşiv).
Foto 3: (Kişisel arşiv).
Foto 4: (Kişisel arşiv).
Foto 5: (Kişisel arşiv).
Foto 6: (Kişisel arşiv).
Foto 7: (Kişisel arşiv).
Foto 8: (Kişisel arşiv).
Foto 9: (Kişisel arşiv).
Foto 10: (Kişisel arşiv).
Foto 11: (Kişisel arşiv).
Foto 12: (Kişisel arşiv).
Foto 13: (Kişisel arşiv).
Foto 14: (Kişisel arşiv).
Foto 15: (Kişisel arşiv).
Foto 16: (Kişisel arşiv).
Foto 17: (Kişisel arşiv).
Foto 18: (Kişisel arşiv).
Foto 19: (Kişisel arşiv).
Foto 20: (Kişisel arşiv).
Foto 21: (Kişisel arşiv).
Foto 22: (Kişisel arşiv).
Foto 23: (Kişisel arşiv).
Foto 24: (K. Çeçen 1994: 545).
Foto 25: (Kişisel arşiv).
Foto 26: (Kişisel arşiv).
Foto 27: (Kişisel arşiv).
Foto 28: (Kişisel arşiv).
Foto 29: (Kişisel arşiv).
Foto 30: (Kişisel arşiv).
Foto 31: (Kişisel arşiv).
Foto 32: (Kişisel arşiv).
Foto 33: (Kişisel arşiv).
Foto 34: (Kişisel arşiv).
Foto 35: (Kişisel arşiv).
Foto 36: (Kişisel arşiv).
Foto 37: (Kişisel arşiv).
Foto 38: (Kişisel arşiv).
Foto 39: (Kişisel arşiv).

- Foto 40: (Kişisel arşiv).
Foto 41: (Kişisel arşiv).
Foto 42: (Kişisel arşiv).
Foto 43: (Kişisel arşiv).
Foto 44: (Kişisel arşiv).
Foto 45: (Kişisel arşiv).
Foto 46: (Kişisel arşiv).
Foto 47: (Kişisel arşiv).
Foto 48: (Kişisel arşiv).
Foto 49: (Kişisel arşiv).
Foto 50: (Kişisel arşiv).
Foto 51: (Kişisel arşiv).
Foto 52: (Kişisel arşiv).
Foto 53: (Kişisel arşiv).
Foto 54: (Kişisel arşiv).
Foto 55: (Kişisel arşiv).
Foto 56: (Kişisel arşiv).
Foto 57: (Kişisel arşiv).
Foto 58: (Kişisel arşiv).
Foto 59: (Kişisel arşiv).
Foto 60: (Kişisel arşiv).
Foto 61: (Kişisel arşiv).
Foto 62: (Kişisel arşiv).
Foto 63: (Kişisel arşiv).
Foto 64: (Kişisel arşiv).
Foto 65: (Kişisel arşiv).
Foto 66: (Kişisel arşiv).
Foto 67: (Kişisel arşiv).
Foto 68: (Kişisel arşiv).
Foto 69: (Kişisel arşiv).
Foto 70: (Kişisel arşiv).
Foto 71: (Kişisel arşiv).
Foto 72: (Kişisel arşiv).
Foto 73: (Kişisel arşiv).
Foto 74: (Kişisel arşiv).
Foto 75: (Kişisel arşiv).
Foto 76: (Kişisel arşiv).
Foto 77: (Kişisel arşiv).
Foto 78: (Kişisel arşiv).

- Foto 79: (Kişisel arşiv).
Foto 80: (Kişisel arşiv).
Foto 81: (Kişisel arşiv).
Foto 82: (Kişisel arşiv).
Foto 83: (Kişisel arşiv).
Foto 84: (Kişisel arşiv).
Foto 85: (Kişisel arşiv).
Foto 86: (Kişisel arşiv).
Foto 87: (Kişisel arşiv).
Foto 88: (Kişisel arşiv).
Foto 89: (Kişisel arşiv).
Foto 90: (Kişisel arşiv).
Foto 91: (Kişisel arşiv).
Foto 92: (Kişisel arşiv).
Foto 93: (Kişisel arşiv).
Foto 94: (Kişisel arşiv).
Foto 95: (Kişisel arşiv).
Foto 96: (Kişisel arşiv).